

Ramón Anxo Martínez Seixo (dir.) (2000). *Diccionario fraseolóxico galego*. Vigo: A Nosa Terra. 207 pp.

Nas últimas décadas do século que aínda andamos o interese pola fraseoloxía acrecentouse considerablemente, de xeito que se multiplicaron os traballos centrados na análise deste campo de intersección entre o léxico e a sintaxe. En poucos anos os contados estudos fraseolóxicos existentes deron paso a unha infinidade de traballos elaborados desde as máis diversas perspectivas teóricas e metodolóxicas (gramática xenerativa, funcionalismo, lingüística cognitiva...) e dentro dunha ampla gama de ramas, disciplinas e subdisciplinas lingüísticas (lexicografía, psicolingüística, traducción, ensino e aprendizaxe de linguas...). É indubidable que este traballo investigador se apoia e debe apoiarse nun corpus extenso e variado de expresións e, por esta razón, os que nos dedicamos á investigación fraseolóxica agradecemos moi especialmente a saída á luz de obras coma a que aquí comentamos. Pero é obvio tamén, de por parte, que un diccionario de fraseoloxía galega non é útil exclusivamente para o lingüista, senón que o é, ou pode serlo, para todo aquel que fala, escoita ou le galego.

Os falantes, oíntes ou lectores de galego contaban ata o de agora, como é sabido, con outras obras para acceder directamente ó corpus fraseolóxico galego: por unha banda podíase recorrer ós dicionarios xerais (non fraseolóxicos), e moi en especial ó *Diccionario Enciclopédico gallego-castellano* de D. Eladio Rodríguez González, fonte fundamental (e sobre todo canto á fraseoloxía) para outros dicionarios posteriores (os refráns recollidos polo polígrafo galego foron reordenados por X. Ferro Ruibal no *Refraneiro galego básico*); por outra banda existían a disposición dos usuarios unhas cantas recompilacións parciais (dialectais ou temáticas) e por último, contábase tamén co diccionario fraseolóxico *Así falan os galegos. Fraseoloxía da lingua galega* publicado en 1995 e elaborado por C. López Taboada e M. R. Soto Arias.

¿Que achega nesta situación o *Diccionario fraseolóxico galego* dirixido, ordenado e introducido polo profesor Ramón Anxo Martínez Seixo? Para descubri-lo cómpre presentar brevemente as características máis salientables da obra.

O *Diccionario fraseolóxico galego* dá entrada a 1263 expresións recollidas polos 68 membros do Colectivo Leiras Pulpeiro de Vigo en 101 concellos das catro provincias galegas (amais de no concello asturiano de Tapia de Casariego). Trátase dun repertorio de expresións vivas de extensión dialectal moi variable, dado que ó pé de unidades de carácter local podemos encontrar outras comúns a practicamente toda Galicia.

A obra está introducida por unha nota preliminar onde se dá conta da xénese do diccionario, do seu obxectivo, do tipo de expresións que recolle e na que así mesmo se presentan as sempre necesarias indicacións de uso. A seguir dáse paso ó corpo central do libro (o diccionario en si mesmo) e a unha serie de apéndice onde se informa do nome das persoas que recolleron as expresións, da procedencia destas, das súas variantes e, en contados casos, de aspectos relativos ó

significado literal da expresión. Finalmente facilítase un índice alfabético das 1263 expresións organizadas polo primeiro constituínte, índice no que un número remite ó lugar do dicionario onde a expresión foi tratada.

O dicionario, como se sinala na nota preliminar, recolle locucións (nominais, adxectivas, adverbiais, verbais, clausais e, excepcionalmente, locucións prepositivas e conxuntivas) e enunciados fraseolóxicos (enunciados de valor específico, fórmulas rutineiras e excepcionalmente refráns). Tamén de xeito excepcional, como se indica en nota, poden atoparse algúns usos “especiais” de verbos (de unidades monoverbais, non fraseolóxicas), así como termos compostos. Recóllense tamén no dicionario “complexos fraseolóxicos con casas baleiras” do tipo de **máis + ADX. + ca dicilo**.

Seguindo a disposición dos lemas no *Diccionario fraseológico del español moderno* de Varela e Kubarth, obra na que se inspira o *Diccionario fraseológico galego*, segundo se indica en nota, as expresións ordénanse combinando os criterios categorial e alfabético. Escóllese como palabra chave (isto é, como palabra baixo a cal se debe busca-la expresión) o primeiro substantivo da unidade. Se esta non conta entre os seus constituíntes con substantivos, a palabra chave é, por esta orde, o primeiro verbo, adxectivo, participio, adverbio e indefinido. De súa vez, as palabras chave ordénanse alfabeticamente, e baixo cada palabra chave as expresións tamén se ordenan alfabeticamente tendo en conta o primeiro constituínte.

Cada expresión vai introducida por un número que remite á información presentada nos apéndices finais. Tralo número encontrámo-lo lema da unidade en letra grosa. No caso das locucións verbais e das chamadas locucións clausais (aquelas nas que o Suxeito está fixado, como **parirlle a cocha cadelos** [a alguén]), no lema inclúese o contorno, aínda que diferenciado do resto da expresión ó aparecer en letra redonda e entre corchetes, como se observa no exemplo anterior. En tales casos, o Suxeito de persoa represéntase coas letras [u.p.] e o de cousa coas letras [u.c.], mentres que os Obxectos Directos de persoa se representan mediante a palabra [alguén] e os de cousa mediante a palabra [algo], precedidas da preposición [a] no caso dos Obxectos Indirectos (amáis de co correspondente clítico *lle* en redonda). Noutros complementos aparecen as mesmas palabras precedidas das preposicións que corresponden:

tirarlle [u.p.] **pola lingua** [a alguén]
estar [u.c.] **no papo**
írenselles os ollos [a alguén] **detrás** [de algo/alguén]

En locucións doutro tipo, entre corchetes, pero desta vez en letra grosa, tamén se recollen aqueles elementos, adoito verbos, que non forman parte propiamente do fraseoloxismo (si do seu contorno) pero que, dadas as restricións impostas pola expresión fraseolóxica, son os que máis frecuentemente a acompañan no discurso: **[chover] a mares**.

A barra (/) informa das distintas escollas posibles ([**andar/ir** u.p.] **coma o gato polas brasas**) ou das posibilidades de variación gramatical existentes, sexa canto á morfoloxía verbal (en unidades con restricións modais ou número-persoais, **tes/ten... un coiro...**), á nominal (**coller** [u.p.] **descalzo/a** [alguén]), ou á de pronomes e clíticos (**fixoche/lle... a boca un cura**). Os puntos suspensivos dan conta da posibilidade de emprega-las outras formas do paradigma (se a

primeira forma que aparece é a de segunda persoa, exclúese a posibilidade de emprega-la de primeira).

A continuación do lema encontramos, en redonda, a definición, onde o contorno tamén aparece destacado do resto mediante o emprego de corchetes. Desta volta, e no conxunto das locucións verbais, o Suxeito só aparece representado naqueles casos nos que concreta a extensión do contorno xenérico presentado no lema. Canto ós complementos (nas locucións verbais e clausais), encontrámo-la mesma representación do lema ou ben elementos concretizadores. Así, por exemplo:

non facerlle [u.c.] **papo** [a alguén]
Non apetecer [a alguén], non satisfacer [a alguén unha comida, un agasallo...]

Na definición de unidades fraseolóxicas distintas ás locucións verbais e clausais tamén encontramos información sobre o contorno:

de a rente á parede / de contra a parede.
1. [Viño] moi bo, especial. 2. [u.c de comer] moi bo/boa, especial.

A mesma presentación é a empregada para dar conta de información extralingüística relativa ó contexto situacional, ó contexto de uso. Así por exemplo:

o Pedro chosco
O sono [Sobre todo falando cos nenos pequenos]

Nos enunciados fraseolóxicos infórmase do contexto de uso, da situación pragmática na que se empregan, isto é, do significado referencial, de xeito que toda a explicación se recolle entre corchetes:

¡chámalle parvo/a!
[Dise de alguén que demostrou con algún feito ou dito ser persoa aguda]

Por último encontrámo-los exemplos (seguidos dun número que remite ó nome da persoa que os redactou). Son exemplos elaborados *ad hoc*, que pretenden informar do xeito cómo se utiliza a expresión.

Unha vez examinadas as características da obra, retomámo-la pregunta formulada máis arriba. ¿Qué supón o *Diccionario fraseolóxico galego* no panorama da fraseoloxía galega? Na nosa opinión, supón un paso fundamental nos traballos de organización de material, sen precedentes canto ó rigor na presentación da información. Interéanos destaca-los seguintes aspectos:

- Ó dar entrada exclusivamente a expresións recollidas da fala viva non se perpetúan algunhas das unidades fraseolóxicas presentes en obras anteriores, transmitidas de dicionario en dicionario, pero non de xeración en xeración.

- Aínda que non é este o lugar para xustificalo, coidamos que o modelo de organización das expresións (combinando o criterio categorial e alfabético) é o sistema de presentación máis axeitado (para un dicionario como o que estamos a tratar), ó permiti-lo acceso doado e directo ás expresións e o agrupamento de unidades relacionadas semanticamente (**parece que che/lle... pisaron o rabo; pisarille** [u.p.] **o rabo** [a alguén]). Ademais, o índice final organizado polo primeiro

constituínte das expresións facilita a busca do usuario descoñecedor da palabra chave.

- A presentación dos lemas, distinguindo o contorno da expresión, non só é acertada desde un punto de vista teórico, senón que é fundamental, desde a práctica, para saber cómo se constrúe a expresión.

- A presentación do contorno na definición, de súa vez, permite saber con qué unidades se combina a expresión. Así, por exemplo, lendo a definición da unidade fraseolóxica **de rabo de rola** ([muller] brava), sabemos que unha combinación como ***home de rabo de rola** non é posible. É evidente que unha información deste tipo é imprescindible para utilizar correctamente a expresión.

- A indicación das posibilidades de variación morfolóxica de verbos, substantivos, adxectivos, pronomes e clíticos é fundamental para o correcto uso dun fraseoloxismo. Unha presentación como **¡quen me dera!**, que se pode atopar noutros dicionarios (no canto de **quen me/che... dera!**), probablemente levará a pensar ó usuario descoñecedor da expresión que esta só se pode empregar cun pronome de primeira persoa.

- É fundamental, por outra parte, a indicación do contexto extralingüístico de uso. A información sobre a situación na que se adoita empregar-la locución nominal **o Pedro chosco** resulta imprescindible para comprender e usar con corrección a expresión.

- Da mesma maneira, o tratamento dos enunciados fraseolóxicos supera, con moito, o que se pode encontrar en dicionarios anteriores, nos que é frecuente atopar fórmulas rutineiras ou enunciados de valor específico (frases proverbiais) definidas como se se tratasen de locucións verbais. Cada tipo de expresión ten o seu propio tipo de significado e cada tipo de significado require unha presentación distinta no dicionario.

- Finalmente, a inclusión de exemplos facilita a comprensión do significado da unidade e, sobre todo, permite saber cómo se utiliza. O exemplo é a plasmación práctica da información presentada no lema (modo de construción) e na definición/explicación (contexto lingüístico e/ou extralingüístico). Malia opinións contrarias á elaboración de exemplos *ad hoc*, coidamos que, se estes están ben construídos (como adoita se-lo caso no dicionario que nos ocupa), cumpren perfectamente a súa función, e son máis útiles, en boa parte dos casos, cós exemplos extraídos de discursos reais, os cales, en ocasións, ilustran ben pouco canto ós problemas de uso e comprensión que lle poidan xurdir ó usuario do dicionario. O certo é que en dicionarios anteriores, sen información sobre o contorno e o contexto de uso, botábase de menos en moitas ocasións un exemplo que nos informase sobre o modo de construción e de uso da expresión.

As evidentes calidades da obra que estamos a comentar non obstan para encontrar nela algúns aspectos que, na nosa opinión, poden ser mellorables. En primeiro lugar, e canto ó tipo de unidades lematizadas, cremos que nun dicionario *fraseolóxico* non ten sentido (e por moito que se presente como excepcional) a introducción de lemas como **chapodar + UN IDIOMA**, **sachar [u.p] en [alguén]** ou **mirar [u.p] por [alguén/algo]**, pois estamos en realidade ante acepcións figuradas de verbos e non ante unidades fraseolóxicas, pluriverbais. O lugar destes verbos son os dicionarios xerais, non os fraseolóxicos. A mesma afirmación é válida para os termos compostos. Por outra banda, non encontramos xustificación para o feito de dar entrada a certos refráns e locucións conectivas, excluindo outros (sinálase na nota preliminar que non se inclúen salvo

excepcións), pois non atopamos características peculiares e distintivas nos refráns e locucións conectivas introducidos que os diferencien dos máis.

Por outro lado, en certos casos coidamos que son tratadas como locucións verbais locucións adxectivas ou mesmo adxectivos. Así, na nosa opinión, lemas como **andar coa mosca tras a** (sic) **orella** ou **estar nas verzas** están constituídos por un verbo do discurso libre e unha locución adxectiva, mentres que en **estar verde** encontramos un verbo do discurso libre e un adxectivo. A proba disto atopámola no feito de que eses verbos poden ser substituídos por outros coa variación conseguinte de significado: *segue coa mosca trala orella, viña nas verzas, chegou moi verde*, sen que haxa nas posibilidades de variación máis restricións cáis impostas polas características sintácticas e semánticas das locucións adxectivas ou do adxectivo. Deste xeito, fronte ós lemas rexistrados no dicionario, coidamos que deberíamos encontrar *coa mosca trala orella* e *nas verzas* (o adxectivo *verde* non tería cabida nun dicionario fraseolóxico). Probablemente, de acordo co modelo de presentación do dicionario, a formulación das devanditas locucións adxectivas debería ser **[andar/estar] coa mosca trala orella**, ou **[andar/estar] nas verzas**, pois case con toda seguridade estes son os verbos que máis frecuentemente acompañan as citadas locucións. Con todo, coidamos que unha presentación deste tipo non é a máis axeitada porque rompe a sistematicidade no tratamento do contorno nos lemas (cremos que nestes cómpre presentar só aqueles elementos do contorno que nos permiten saber cómo se constrúe a expresión). A información restante, como sucede noutra clase de locucións, debería presentarse exclusivamente no contorno da definición. Así, cremos que a esta presentación, que é a que atopamos no dicionario:

de rabo de rola

[Muller] brava

Ile correspondería esta:

a ceo aberto

[nevar] con intensidade, en cantidade

e non estoutra, que é a que encontramos no *Diccionario fraseolóxico galego*:

[nevar] a ceo aberto

[Nevar] con intensidade, en cantidade

Finalmente, e cara a ampliacións ou cara a próximos traballos do mesmo colectivo (e esperamos contar pronto con eles) suxerímo-la posibilidade de acompañalo dicionario dun índice temático que permita ó usuario acceder ás expresións desde o significado (¿que unidades hai en galego para indicar, por exemplo, que alguén é pobre?), incorporando así ó dicionario o tipo de organización que se encontra no xa mencionado *Así falan os galegos. Fraseoloxía da lingua galega* e incrementando a utilidade codificadora da obra. Tamén sería conveniente, na nosa opinión, incorporar marcas de rexistro e marcas pragmáticas de xeito sistemático (en ocasións encontramos indicacións como “humorístico” ou “despectivo”), para lograr así unha caracterización cada vez máis completa das expresións. E poríase o ramo á obra se a carón de cada unidade aparecese un rótulo categorial que identificase cada expresión como locución verbal, adverbial

ou como fórmula rutineira, da mesma maneira que nos dicionarios xerais os verbos, os adxectivos ou as interxeccións son identificados como tales. E se un tratamento deste tipo puidese ser aplicado a un número maior de fraseoloxismos có que recolle actualmente o *Diccionario fraseolóxico galego*, estamos certos de que esta obra se convertería nunha referencia imprescindible para todo aquel que tivese interese pola nosa fraseoloxía, dado que, cun corpus reducido de 1263 expresións, xa é, na nosa opinión, unha obra de obrigada consulta pola seriedade, a sistematicidade e o rigor cos que está construída.

Referencias bibliográficas

- Ferro Ruibal, X. (1987): *Refraneiro galego básico*. Vigo: Galaxia.
- López Taboada, C. / Soto Arias, M. R. (1995): *Así falan os galegos. Fraseoloxía da lingua galega. Aplicación didáctica*. A Coruña: Galinova.
- Rodríguez González, E. (1958-1961): *Diccionario Enciclopédico gallego-castellano*. Vigo: Galaxia.
- Varela, F. / Kubarth, H. (1994): *Diccionario fraseológico del español moderno*. Madrid: Gredos.

MARÍA ÁLVAREZ DE LA GRANJA